

РОЛЬ ПРЕЗИДЕНТА США В. ВІЛЬСОНА У ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ ТА ПОВОЄННОМУ ВРЕГУЛЮВАННІ В ЄВРОПІ ОЧИМА БРИТАНСЬКИХ КАРИКАТУРИСТІВ

Стаття присвячена аналізу бачення британськими карикатуристами ролі президента США Вудро Вільсона у Першій світовій війні та повоєнному врегулюванні в Європі. Досліджується значення карикатури як джерела до вивчення уявлень британської громадськості про США, особливості британсько-американських взаємин, зусилля В.Вільсона щодо вступу Сполучених Штатів Америки у війну та встановлення нової системи міжнародних відносин.

Ключові слова: карикатура, Перша світова війна, Велика Британія, США, Вудро Вільсон

Перша світова війна, яка розпочалася більше ста років тому, і сьогодні є предметом всебічного вивчення істориків, політологів, теоретиків військової справи, а також культурологів, психологів тощо. Основна увага сьогодні приділяється не політичним подіям, перебігу війни на фронтах, якості та кількості озброєнь – на зміну позитивістським підходам прийшли нові методологічні концепції. Об'єктами поглибленого дослідження є суспільні, культурні, ментальні, філософські аспекти Великої війни та джерела до їх вивчення.

Актуальність статті зумовлена важливістю політичної карикатури часів Першої світової війни як одного з ключів до розуміння уявлень тогочасних суспільств про причини і винуватців війни, про роль окремих держав і політичних діячів.

Метою даної статті є з'ясувати уявлення жителів Великої Британії щодо ролі і місця США та президента Вудро Вільсона як у самій війні, так і у встановленні повоєнного порядку в світі на основі аналізу карикатури часопису «Панч».

Постановка проблеми. Рефлексії карикатуристів на найважливіші, з їх точки зору, події та факти, були важливою складовою загальнополітичного дискурсу, репрезентуючи

Питльована Лілія Юріївна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри світової історії нового і новітнього часу, Український католицький університет, м. Львів.

© Питльована Л.Ю., 2015

інтерпретацію їх певними соціальними та політичними групами. Карикатури також розглядалися нами і як вербальний елемент політичного дискурсу, оскільки більшість із них супроводжується текстовими підписами, і як його невербальна (семіотична), соціокультурна складова [1, с. 28]. Робота з ними потребує застосування специфічних методів аналізу, особливої ретельності, детального знання внутрішньої та зовнішньополітичної ситуації, без чого неможливо повністю зрозуміти зміст, історичний та ідеологічний контекст.

Дослідження сміхової форми комунікації, втіленої у карикатурі, може допомогти зрозуміти процеси політичного аналізу, оцінки та прогнозування ситуацій, які переважили в тих чи інших колах, їхнє бачення прихованого змісту подій і явищ, подвійних стандартів тощо. Причому така неформальна політична комунікація набуває особливого значення саме у кризові періоди історії людства [2, с. 91]. Важливою функцією політичної карикатури є також ідентифікаційна. З одного боку, художники ідентифікують себе з певними політичними і соціальними спільнотами, з іншого – допомагають своїми малюнками представникам цих спільнот уточнювати свої позиції і оцінки. В даному випадку, коли йдеться про оцінку міжнародних політичних подій, карикатура також виражала ідентифікацію на рівні «свій – чужий», «друг – ворог».

Виклад основного матеріалу. Уже напередодні Першої світової війни для британської громадськості світ досить чітко поділявся на «друзів» (союзники по Антанті, домініони, країни з переважанням британських впливів, як, наприклад, Греція, ін.) і «ворогів» (країни Троїстого союзу, особливо Німеччина). У цей розклад не зовсім однозначно вписувалися Сполучені Штати Америки, відносини з якими Великої Британії хоча і не були абсолютно безхмарними, але й не затьмарювались серйозними міждержавними конфліктами.

З часу відмови Великої Британії від територіальних претензій до США та визнання їхньої територіальної цілісності та державного суверенітету, стосунки між державами дедалі більше зближувалися лише окремими зіткненнями переважно на теренах Південної Америки та просторах Тихого океану. Кінець XIX – початок XX ст., на переконання дослідників,

був періодом зародження так званих особливих відносин між обома країнами, початок яких висходить до іспано-американської війни 1898 р., і взагалі процес відходу США від політики самоізоляції від європейських справ знайшов своє відображення саме у відносинах з Великою Британією [6, р. 12]. Велика війна стала визначальною у визначенні політичних симпатій між країнами, і британська громадськість з самого її початку очікувала від американських правлячих кіл реальних дій, які мали визначити позицію США щодо воюючих сторін. Також треба мати на увазі, що англо-американські відносини впродовж та після Першої світової війни будувалися у межах нових принципів системи міжнародних відносин, запропонованих президентом В. Вільсоном.

Очіма британських карикатуристів можна побачити їхню оцінку американської зовнішньої політики та очікування від неї. Вироблення її курсу незмінно пов'язувалося з президентом Вудро Вільсоном. Тому президент часто виступає персонажем карикатур, хоча поряд із ним Сполучені Штати візуалізуються в образі дядечки Сема зі всіма його традиційними атрибутами, американського орла (орлана) або жінки-Колумбії.

Заскочена початком війни у Європі, Велика Британія була надто зайнята військовими діями, мобілізацією, постачанням озброєнь, а США майже одразу, 4 серпня 1914 р., заявили про свій нейтралітет. Тож до кінця року в британських сатиричних виданнях не так вже і часто зустрічаються малюнки, присвячені Сполученим Штатам чи особисто В. Вільсону.

З початку 1915 р. карикатуристи все більшу увагу приділяли обраному США курсу нейтралітету, бажанню американського бізнесу здійснювати поставки як країнам Антанти, так і Троїстого союзу, а також прагненню В. Вільсона стати дипломатичним посередником між протиборчими сторонами. Антинімецька налаштованість британської громадськості часто породжувала нерозуміння позиції Білого дому. Морська блокада Британією німецьких портів практично унеможливила американську торгівлю з Німеччиною, принаймні, прямий товарообіг. Втім багато американських компаній продовжували торгувати з Берліном через нейтральну Швецію.

Таким чином, 1914 – перша половина 1915 рр. став періодом «з'ясування» відносин між США та Великою Британією як у реальності, так і на шпальтах газет та журналів. Сторони виявляли явні симпатії одна до одної, Сполучені Штати, попри оголошений нейтралітет, морально підтримували Лондон та країни Антанти, а з іншого боку – вели торгівлю з Німеччиною. Активна суперечка виникла також через прагнення британського кабінету керувати всією торгівлею на морі та вимогу США поважати незалежність нейтральної торгівлі [3, с. 63]. Наполягання В. Вільсона на необхідності залишити у дії правила воєнно-морської війни, передбачені Лондонською декларацією 1909 р. спричинило серйозну кризу у відносинах між Британією та США.

Загалом карикатури 1915–1916 рр., присвячені В. Вільсону, мають іронічно-дорікальний характер (зокрема, «Великий мислитель» (01.09.1915), «Привіт, Колумбіє!» (08.09.1915), «Розставити все на місця» (18.10.1916), «Моральне зобов'язання» (15.11.1916). Британські художники підкреслюють непродуктивність нейтралістської позиції президента та марність сподівань на досягнення миру на даному етапі війни.

На карикатурі Л. Рейвен-Хілла (1867–1942) (мал. 1) бачимо В. Вільсона в образі Гамлета, який роздумує над тим, чому саме на його долю випав тягар вирішувати долі світу. Алюзія до трагедії Шекспіра підкреслює драматизм тягара прийняття рішень для президента. Виходячи з образу Гамлета, бачимо Вільсона-гуманіста, який зіткнувся зі злом та ворожістю світу, здолати які є його громадянським обов'язком. Але безпосередньо карикатура була рефлексією на реакцію президента на загибель 7 травня 1915 р. британського лайнера «Лузитанія», на борту якого було 128 американських пасажирів. Це було важливим моментом, адже до нього В. Вільсон міг без застережень совісті почувати себе поза межами європейського конфлікту. А тепер він був змушений серйозно замислитись, що йому слід зробити, щоб і далі не втягувати США у війну [5, с. 158].

Ще у перших числах травня у кількох американських газетах було опубліковане звернення німецького посла у США, яке застерігало пасажирів від подорожування на борту британських кораблів та їх союзників у зоні воєнних

дій, оскільки Німеччина не бере на себе відповідальності за їх безпеку. В. Вільсон залишив це без уваги. Не було жодної офіційної реакції і на торпедування німецьким підводним човном американського нафтового танкера «Галфлайт» біля берегів Сицилії. Саме під час збирання фактів про цей інцидент і була потоплена «Лузитанія». Цього разу президент висловив протест, але цим і обмежився. 10 травня у своїй промові у Філадельфії у відповідь на дорікання з приводу бездіяльності він заявив, що свідомість американців докорінним чином мусить відрізнятись від свідомості інших народів, що ця нація занадто правильна і горда, щоби переконувати у цьому когось за допомогою сили [12].

Неефективність кроків Білого дому щодо Німеччини викликала осуд перш за все всередині США. Т. Рузвельт заявив, що якби президент діяв з належною твердістю у справі судна «Галфлайт», то всі, хто загинув на «Лузитанії», були би і досі живі [9]. Потім був інцидент з італійським судном «Анкона», де теж загинули громадяни США, що і викликало появу цілої серії карикатур впродовж 1915 р. Зокрема, на карикатурі Б. Партріджа (1861–1945) (мал. 2) бачимо Вільсона у вигляді біблейського Ноя, який здерев'янів від бездіяльності. Похнюплений голуб символізує безуспішність переговорів між США та Німеччиною, а орел – війну.

Хоча у відповідь на заяви Німеччини про те, що будуть топитися всі озброєні цивільні судна, Вільсон більш рішуче, ніж зазвичай заявив, що тоді у США не буде іншої альтернативи, як розірвати дипломатичні відносини з Берліном [4, с. 98–102], однак карикатура Б. Партріджа «Пропаша справа» (мал. 3) висловлює скепсис із приводу філософії мирних ініціатив президента. Зокрема щодо його тези про необхідність досягнення порозуміння між воюючими сторонами, виходячи з принципу «мир без переможців і переможених». Художник зобразив «президента Пігмаліона Вільсона» у позі цілковитого нерозуміння, чому ж створена і люблена ним скульптура миру все ніяк не оживає, як це сталося з давньогрецькою Галатеею.

Загалом бачення президентом Вільсоном як умов укладення перемир'я, так і найважливіших принципів, на яких мав би будуватися увесь повоєнний світ, базувалося

на його глибоких моральних та релігійних переконаннях, але не завжди знаходило розуміння і схвалення сучасників. Вільсон розцінював участь США у Першій світовій війні виключно як хрестовий похід за демократію. Адже беззаперечним є факт, що саме щира віра президента у християнські чесноти і мораль лежали в основі його бачення нової системи міжнародних відносин. Він розцінював християнство як єдине джерело універсальних законів життя людей, держав, народів. «Релігія і патріотизм були синонімами, він був переконаний, що нема жодної різниці між християнством і американізмом» [7, р. 12].

У своєму запиті до Конгресу від 2 квітня 1917 р. про дозвіл на вступ США у війну президент констатував, що війна, яка ведеться Німеччиною, є війною проти всього людства, вона ведеться без жодного жалю і з цілковитою безпринципністю; що збройний нейтралітет виявився недієвим; що метою США у війні буде принести мир і безпеку всім вільним народам [11].

Офіційний вступ США у війну на боці Антанти зумовив сплеск позитивних емоцій у Великій Британії щодо США та особисто В. Вільсона. Ідеї англосаксонської солідарності чітко проявляються на карикатурі Ф. Таунсенда (1868–1920) «Сполучені Штати Великої Британії та Америки» (мал. 4), утверджуючи непорушність англо-американської дружби. Художник також акцентує на важливості Сполучених Штатів як постачальника озброєнь та боєприпасів країнам Антанти. Образ США та В. Вільсона, таким чином, набуває виключно позитивних рис.

Закінчення війни надало В. Вільсону шанс втілити у життя всі плани повоєнного устрою світу. Ступивши на французьку землю в Бресті 13 грудня 1918 р. в ході першого офіційного візиту американських президентів до Європи, В. Вільсон був сповнений надій втілити у життя свої проекти повоєнного влаштування світу. Перебуваючи у Версалі на чолі делегації США, Вільсон був часто звинувачуваний своїми опонентами, і не лише ними, в егоїзмі. Однак він невтомно працював задля досягнення остаточного миру, який мав базуватися на його «14 пунктах». На карикатурі президента радо вітає персоніфікація Франції Маріанна.

Вільсон повернувся додому у липні 1919 р., а 1920 р. став лауреатом Нобелівської премії миру. Проте, незважаючи на всі зусилля Вільсона, Версальський договір, підписаний у червні 1919 р., значно відходив від Чотирнадцяти пунктів, залишивши як німців, так і багатьох американців, гірко розчарованими. Не став винятком і сам президент. Першим ударом для нього стала відмова Сенату дати згоду на участь США у роботі Ліги націй та ратифікацію Версальського миру. Саме ця організація, за задумом Вільсона, мала стати основою структури міжнародної безпеки. У своїй промові в Пуебло 25 вересня 1919 р. Вільсон спробував розвіяти хибні уявлення прихильників американського ізоляціонізму щодо Ліги націй, переконуючи, що від участі Сполучених Штатів у новій міжнародній системі залежатиме звільнення і порятунк світу [13].

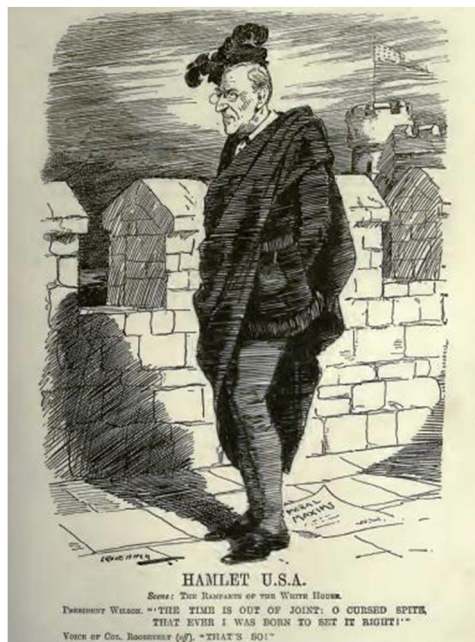
На черговій карикатурі Л. Рейвен-Хілла (мал. 5) президент виступає в образі мандрівного лицаря (а саме подорожуючи Сполученими Штатами в ході передвиборчої кампанії, він вів агітацію за своє «дітище»). Його норовиста коняка, з написом на крупі «Сенат США», брикається і намагається скинути прекрасну супутницю В. Вільсона – Лігу націй. Очевидно, карикатура була реакцією на обговорення питання у Сенаті. Як відомо, саме Ліга націй була головним об'єктом нападок ізоляціоністів на Версальський договір. Перелічуючи основні аргументи проти вступу США у цю організацію, лідер республіканської більшості у Сенаті і голова комітету з міжнародних справ Г. Кебот Лодж зазначав, що в межах Ліги неможливо буде узгодити такі різні інтереси держав, вони скують США кайданами зобов'язань, втягнуть у європейські інтриги, які підірвуть їх могутність і поставлять під питання подальше існування Сполучених Штатів взагалі. Він також наводить слова давньоримського поета Горация: «*Post equitem sedet ara cura*» («За плечима вершника сидить темна турбота»), вказуючи, що ще за жодним вершником не сиділо більш темної турботи, ніж відкрита для сумнівного і спірного тлумачення угода про Лігу націй, що всілася на Версальський мирний договір [8]. Саме цей епізод з промови Лоджа і зобразив художник. На іншому малюнку «Діра у мості» (мал. 6) автор показує

відсутність США у Лізі націй як найважливіший її недолік, що робить її вкрай ненадійною і недієздатною.

Рефлексією Л. Рейвен-Хілла на цю ж проблему була карикатура (мал. 7), на якій Вудро Вільсон тягне за руку дитя, що символізує Америку, до Храму миру, де вже гуртом бавляться європейські діти. Однак хлопча щосили вширається і прагне залишитись наодинці. Зусилля президента і справді виявилися марними. Адже традиції невтручання у європейські справи, що домінували в американській зовнішній політиці з середини XIX ст., виявилися надто міцними. Окрім політичної доцільності, їх корені сягали глибоких ірраціональних переконань американців, що склали основу національної ідентичності, як от віра в американську виключність, місійність Америки тощо [10, р. 13–14]. А як відомо, саме такі переконання є найбільш живучими.

Іншою великою поразкою В. Вільсона після відмови Сенату щодо участі США у Лізі націй стала сама робота організації. Карикатура «Непосильний тягар» (мал. 8) відображає уявлення британців про ту відповідальність, яка була покладена в межах повоєнної системи міжнародних відносин на Лігу націй. Художник з максимальною ясністю показує невідповідність між складом, повноваженнями та можливостями організації й тими завданнями, які їй доведеться вирішувати. Голуб миру не в стані підняти пальмову товсту ломаку із написом «Ліга націй».

Висновки. Отже, впродовж 1914–1918 рр. образ президента США Вудро Вільсона та його сприйняття британською громадською думкою еволюціонував від байдуже-підозрілого до схвально-позитивного у міру покращення англо-американських відносин та приєднання США до країн Антанти. Карикатури щодо діяльності В. Вільсона зі створення нової системи міжнародної безпеки з осердям у Лізі націй демонструють, з одного боку, співчуття президенту, адже провалилися усі його плани і наміри щодо участі у ній США. З іншого боку, передбачають майбутнє розчарування всіх учасників щодо життєздатності нового світового порядку та можливостей впливу на його стабільність.

Мал. 1. Американський Гамлет
 (19.05.1915, Vol. 148, p. 383).

Мал. 2. Пташка (16.06.1915, Vol. 148, p. 471).

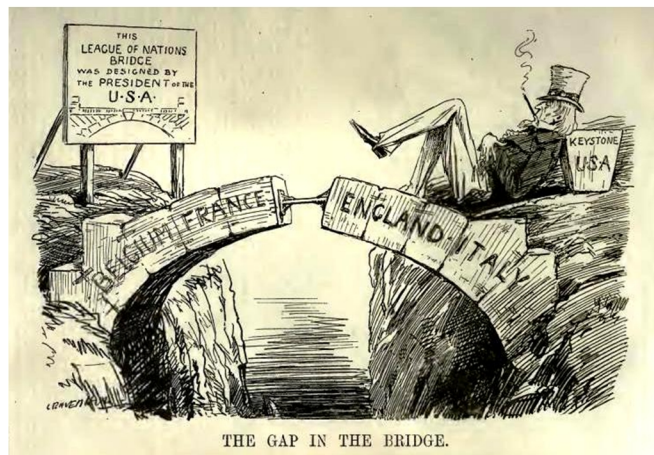
Мал. 3. Проща справа
(31.01.1917, Vol. 152, p. 77)

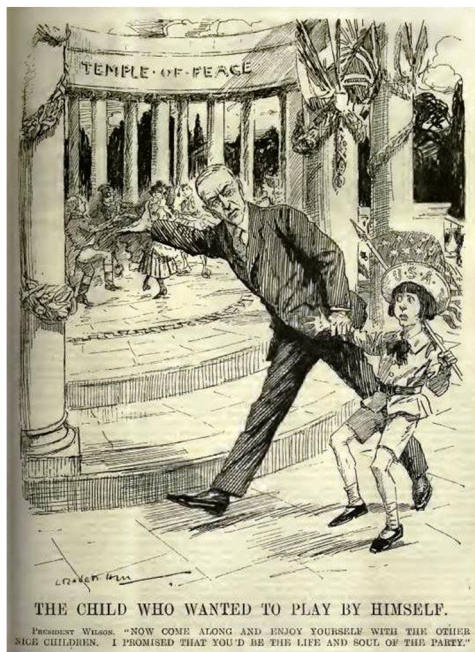
Мал. 4. Сполучені Штати Великої Британії та
Америци (11.04.1917, Vol. 152, p. 242).

Мал. 5. Мандрівний лицар
(03.09.1919, Vol. 157, p. 203)

Мал. 6. Діра у мості (01.12.1919, Vol. 157, p.483)

Мал. 7. Дитина, що хоче бавитись сама
 (24.09.1919, Vol. 157, p.263).

Мал. 8. Непосильний тягар
 (26.03.1919, Vol. 156, p.243)

1. Будаев Э.В., Чудинов А.П. Методологические грани политической метафорологии // Политическая лингвистика. – 2007. – Выпуск 21. – С. 22–31.
2. Ворошилова М.Б. Кризис сквозь смех: метафорический образ мирового кризиса в русской политической карикатуре // Политическая лингвистика. – 2010. – № 1. – С. 90–94.
3. Зырянова А.В. Англо-американские отношения в 1914–1916 гг.: проблемы историографии // Новый исторический вестник. – 2005. – № 2. – С. 58–76.
4. Уткин А.И. Дипломатия Вудро Вильсона. – Москва: Международные отношения, 1989. – 319 с.
5. Фрейд З., Буллит У. Томас Вудро Вильсон. 28-й президент США. Психологическое исследование / пер. с англ. – Москва: Прогресс, 1992. – 288 с.
6. Adams I. Brothers Across the Ocean: British Foreign Policy and the Origins of Anglo-American «Special Relationship» 1900–1905. – London; New York: Tauris Academic Studies, 2005. – 282 p.
7. Ambrosius L.E. Woodrow Wilson and the American diplomatic tradition. Cambridge [Cambridgeshire]. – New York: Cambridge University Press, 1987. – 323 p.
8. Cabot Lodge H. On the League of Nations. 12.08.1919 // http://www.firstworldwar.com/source/lodge_leagueofnations.htm
9. Roosevelt Th. to Mr. J.H. Lorimer. 21.06.1915 // <http://www.shapell.org/manuscript.aspx?tr-lusitania>.
10. Rossini D. From Theodore Roosevelt to FDR: Internationalism and Isolationism in American Foreign Policy. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1995. – 184 p.
11. Wilson W. Address to a Joint Session of Congress Requesting a Declaration of War Against Germany. 02.04.1917 // <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65366&st=&st1=>
12. Wilson W. Address to Naturalized Citizens at Convention Hall, Philadelphia. 10.05.1915 // <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=65388>
13. Wilson W. An Address in Pueblo. 25.09.1919 // <http://archive.vod.umd.edu/internat/wilson1919int.htm>
14. Punch, or the London Charivari. 1914–1918. – Vol. 146–159.

Надійшла до редколегії 12.03.2015 р.

Рецензент: *О.М. Сухий*, доктор історичних наук, професор, зав. кафедри новітньої історії України, Львівський державний університет імені Івана Франка, м. Львів.

Питлеваная Л.Ю.

РОЛЬ ПРЕЗИДЕНТА США В. ВИЛЬСОНА В ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ И ПОСЛЕВОЕННОМ УРЕГУЛИРОВАНИИ В ЕВРОПЕ ГЛАЗАМИ БРИТАНСКИХ КАРИКАТУРИСТОВ

Статья посвящена анализу видения британскими карикатуристами роли президента США Вудро Вильсона в Первой мировой войне и послевоенном урегулировании в Европе. Исследуется значение карикатуры как источника по изучению представлений британской общественности о США, особенностях британско-американских отношений, усилиях В. Вильсона по вступлению США в войну и установлению новой системы международных отношений.

Ключевые слова: карикатура, Первая мировая война, Великобритания, США, Вудро Вильсон.

Pytlovana L.

THE PRESIDENT USA WOODROW WILSON ROLE IN THE WORLD WAR I AND THE POSTWAR SETTLEMENT IN EUROPE AS BRITISH CARTOONISTS SAW IT

The article analyzes the role of U.S. president Woodrow Wilson in the World War I and the postwar settlement in Europe as British cartoonists saw it. The value of cartoons as a source to study the British public representation about the United States of America, the peculiarities of British-American relations, Woodrow Wilson's efforts on the of U.S. intervention into the war and the establishment of new system of international relations is investigated.

Key words: cartoon, World War I, United Kingdom, United States, Woodrow Wilson